

Üçüncü Tərəflərlə Münasibətlər

Mövzu Əsaslı Tələb

(Topical Requirement)

The Institute of
Internal Auditors

Tərəfindən tərcümə olunmuşdur

The Institute of
Internal Auditors
Azerbaijan

Üçüncü Tərəflərlə Münasibətlər Mövzu Əsaslı Tələbi

Peşəkar Təcrübələr üzrə Beynəlxalq Çərçivə® (International Professional Practices Framework®) Qlobal Daxili Audit Standartları™ (Global Internal Audit Standards™), Mövzu Əsaslı Tələblər və İstifadə üzrə Qlobal Təlimatdan ibarətdir. Mövzu Əsaslı Tələblər məcburi xarakter daşıyır və nəzərdə tutulan tətbiq zamanı əsas və etibarlı mənbə sayılan Standartlarla birlikdə tətbiq edilməlidir.

Mövzu Əsaslı Tələblər müəyyən edilmiş risk sahələrinin auditi üçün minimum baza xəttini müəyyən etməklə daxili auditorlar üçün aydın şəkildə gözləntilər formalaşdırır. Təşkilatın risk profili daxili auditorlardan mövzunun əlavə aspektlərini nəzərə almalarını tələb edə bilər.

Mövzu Əsaslı Tələblərə uyğunluq daxili audit xidmətlərinin icra edilməsində ardıcılığı artıracaq və daxili audit xidmətlərinin və nəticələrinin keyfiyyətini və etibarlılığını yaxşılaşdıracaq. Nəticədə, Mövzu Əsaslı Tələblər daxili audit peşəsinin nüfuzunu yüksəldir.

Daxili auditorlar Qlobal Daxili Audit Standartlarına uyğun olaraq Mövzu Əsaslı Tələbləri tətbiq etməlidirlər. Mövzu Əsaslı Tələblərə uyğunluq əminlik təminatı xidmətləri üçün məcburi xarakter daşıyır və məsləhət xidmətləri üçün tövsiyə olunur. Aşağıdakılardan hər hansı biri müvafiq olduqda Mövzu Əsaslı Tələb tətbiq olunur:

1. Daxili audit planında audit tapşırığının əhatə dairəsinə daxil olduqda.
2. Audit tapşırığı yerinə yetirilərkən müəyyən edildikdə.
3. İlkin daxili audit planında olmayan, lakin sonradan tələb olunan audit tapşırığının əhatə dairəsinə daxil olduqda.

Mövzu Əsaslı Tələbin hər bir tələbinin tətbiq olunma baxımından qiymətləndirildiyinə dair sübut sənədləşdirilməli və saxlanılmalıdır. Hər bir fərdi tələb, hər bir tapşırığa aid olmaya bilər; əgər tələb istisna və ya əvəz edilirsə, bunun əsaslandırılması sənədləşdirilməli və saxlanılmalıdır. Mövzu Əsaslı Tələblərə uyğunluq mütləqdir və keyfiyyət qiymətləndirmələri zamanı təhlil olunmalıdır.

Üçüncü Tərəflər

Üçüncü tərəf təşkilatın (“əsas təşkilat”) məhsul və ya xidmət əldə etmək üçün işgüzar əlaqə qurduğu kənar fərd, qrup və ya qurumdur. Əlaqə müqavilə, razılaşma və ya digər vasitələrlə formalaşdırıla bilər. Bu Mövzu Əsaslı Tələb “üçüncü tərəf” anlayışından satıcılar, təchizatçılar, podratçılar, subpodratçılar, kənardan cəlb olunmuş xidmət təminatçıları, digər agentliklər və məsləhətçiləri əhatə etmək üçün istifadə edir. Bu anlayış üçüncü tərəf ilə onun subpodratçıları (tez-tez “daha aşağı mərhələli podratçılar” kimi də təsnif olunan subpodratçılar) arasındakı razılaşmaları əhatə edir.

Bu Mövzu Əsaslı Tələb daxili audit funksiyasının üçüncü tərəflər və/və ya üçüncü tərəfin əsas təşkilatla bağladığı müqavilə və ya razılaşmanın nəzərdə tutduğu dördüncü və daha aşağı mərhələlər də daxil olmaqla, hər hansı subpodrat münasibətləri ilə bağlı əminlik təminatı tapşırıqlarını yerinə yetirərkən tətbiq olunur. Daxili auditorlar üçüncü və daha aşağı mərhələli tərəflərin audit olunmasına aşağıda təqdim edilmiş risklərin idarə edilməsi bölməsində təsvir edildiyi kimi risklərə əsaslanaraq üstünlük verməlidirlər. Daxili auditorlar risk qiymətləndirməsinin nəticələrinə əsasən bütün tələbləri tətbiq etməli və istisnaları sənədləşdirilməlidirlər.

Bu Mövzu Əsaslı Tələb əsas təşkilatla dolayı kənar əlaqələri, maraqları və ya iştirakları, məsələn, tənzimləyicilər, agentlər, qəyyumlar/şura üzvləri, eləcə də daxili əlaqələri, məsələn, işçilərlə bağlı məsələləri əhatə etmək üçün nəzərdə tutulmayıb. “Üçüncü tərəf” anlayışı sənaye seqmenti və ya digər kontekstlərə uyğun olaraq fərqli şəkildə tərif edilə və istifadə oluna bilər. Daxili auditorlara bu sahədə çeviklik imkanı verilir və onlar əsas təşkilatın üçüncü tərəf üzrə tətbiq etdiyi tərfi Mövzu Əsaslı Tələblə uyğunlaşdırmaq üçün peşəkar mühakimələrinə əsaslan-malıdır.

Hətta bir və ya bir neçə məqsədə çatmaq üçün üçüncü tərəfin xidmətindən istifadə etdikdə belə, əsas təşkilat (üçüncü tərəf ilə müqavilə bağlayan təşkilat) məqsədlərinə çatmaqla bağlı risklərə görə məsuliyyəti öz üzərində saxlayır. Üçüncü tərəflərlə münasibətlər nəticəsində yaranan risklər bu Mövzu Əsaslı Tələbdə göstərilədiyi kimi müvafiq idarəetmə, risklərin idarə edilməsi və nəzarət prosesləri vasitəsilə müəyyən edilməli, qiymətləndirilməli və idarə olunmalıdır. Üçüncü tərəf müqaviləyə əsasən öhdəliklərini yerinə yetirmədikdə, qeyri-etik fəaliyyətlərdə iştirak etdikdə və ya iş prosesində fasilə yarandıqda, əsas təşkilat mənfi nəticələrlə üzləşə bilər. Üçüncü tərəflərlə əlaqəli risklərin təsnifləşdirilməsi və nümunələri aşağıda təqdim olunmuşdur:

- Strateji risklər, məsələn, əsas təşkilatın missiyasını və/və ya yüksək səviyyəli məqsədlərini yerinə yetirmək və ya birləşmələr və satınalmaların təsirlərini idarə etmək qabiliyyəti.
- İşgüzar nüfuzla bağlı risklər, məsələn, ətraf mühitə və ya əsas təşkilatın müştərilər, alıcılar və maraqlı tərəflərlə münasibətlərinə və onların təşkilata olan etimadına dəyən zərər.
- Etik risklər, məsələn dürüstlüklə bağlı pozuntular, maraqların toqquşması, rüşvət və korrupsiya halları.
- Əməliyyatlarla bağlı risklər, məsələn fiziki və informasiya təhlükəsizliyi, daxili risklər, xidmət kəsintiləri və məqsədlərə çata bilməmək.
- Maliyyə riskləri, məsələn, üçüncü tərəfin ödəniş qabiliyyətinin itirilməsi və dələduzluq halları.
- Müvafiq yerli, milli və beynəlxalq tənzimləyici tələblərə riayət edilməməsi riski.
- Kibertəhlükəsizlik və digər məlumatların qorunması, məsələn, həssas məlumatların ələ keçirilməsi və sızması riski.
- İnformasiya texnologiyaları riskləri, məsələn, həyati əhəmiyyətli əməliyyatları dəstəkləmək üçün xidmətlərin əlçatan olmaması.
- Hüquqi məsələlər, məsələn, maraq toqquşmaları, mübahisələr və müqavilə şərtlərinin pozulmasına görə məhkəmə çəkişmələri.
- Dayanıqlılıq riskləri, məsələn, ekoloji, sosial və idarəetmə sahələri üzrə. Məsələn, təşkilatın ətraf mühitə təsiri ilə bağlı riskləri və təşkilatın icmalarla qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı riskləri bu tip risklərə aid etmək olar.
- Geosiyasi risklər, məsələn ticarət mübahisələri/sanksiyalar və siyasi sabitliyin pozulması ilə bağlı risklər.

Üçüncü tərəflərlə bağlı münasibətlərin həyat dövrü tərəfi seçmə, müqavilə bağlama, münasibətlərin başlaması, monitoring və münasibətlərin sonlandırılması mərhələlərindən ibarətdir. Daxili auditorlar idarəetmə, risk idarəçiliyi və nəzarət proseslərinə dair tələbləri qiymətləndirərkən bu mərhələləri nəzərə almalıdırlar.

Üçüncü tərəflərlə olan münasibətlər üzrə idarəetmə, risk idarəçiliyi və nəzarət proseslərinin qiymətləndirilməsi və yoxlanılması

Bu Mövzu Əsaslı Tələb üçüncü tərəflərlə münasibətlərlə bağlı idarəetmə, risk idarəçiliyi və nəzarət proseslərinin dizaynını və tətbiqini qiymətləndirmək üçün ardıcıl və hərtərəfli bir yanaşma təqdim edir. Bu tələblər təşkilatda üçüncü tərəflərlə münasibətlərin qiymətləndirilməsi üçün minimum baza səviyyəsini təmsil edir.

İDARƏETMƏ:

Tələblər:

Daxili auditorlar təşkilatın üçüncü tərəflərlə münasibətləri ilə bağlı idarəetmə fəaliyyətinin, şüranın nəzarəti də daxil olmaqla, aşağıdakı aspektlərini qiymətləndirməlidirlər:

- A. Üçüncü tərəflə müqavilə bağlayıb-bağlamamağı müəyyən etmək üçün rəsmi yanaşma yaradılır, tətbiq edilir və mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilir. Yanaşma məhsul və ya xidmət təqdim etməklə məqsədləri yerinə yetirmək üçün zəruri və mövcud olan resursları müəyyənləşdirmək və qiymətləndirmək üçün uyğun olan meyarları əhatə edir.
- B. Üçüncü tərəflə münasibətlərin həyat dövrü boyunca münasibətləri və riskləri müəyyən etmək, qiymətləndirmək və idarə etmək üçün üçüncü tərəflərlə münasibətlərlə bağlı siyasətlər və prosedurlar müəyyən edilir. Siyasətlər və prosedurlar müvafiq tənzimləyici tələblərə uyğunlaşdırılıb və nəzarət mühitini gücləndirmək məqsədilə mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilir və yenilənir.
- C. Təşkilatın üçüncü tərəflərlə münasibətlər üzrə idarəetmə rolları və məsuliyyətləri müəyyən edilir, kimin üçüncü tərəfləri seçdiyi, istiqamətləndirdiyi, idarə etdiyi, onlarla ünsiyyət qurduğu və onların fəaliyyətini nəzarətdə saxladığı, eləcə də üçüncü tərəf fəaliyyətləri barədə kimin məlumatlandırılmalı olduğu ətraflı şəkildə göstərilir. Üçüncü tərəf rolları və məsuliyyətləri həvalə olunan şəxslərin müvafiq sərəştələrə malik olmasını təmin etmək üçün müəyyən bir proses mövcuddur.
- D. Müvafiq maraqlı tərəflərlə ünsiyyətin təmin edilməsi üçün protokollar müəyyən edilir və prioritetləşdirilmiş üçüncü tərəflərin performansının, risklərinin və uyğunluğunun (xüsusilə qanun və qaydalara riayət edilməməsi hallarının) vəziyyəti barədə vaxtında hesabat verməyi əhatə edir. Üçüncü tərəflər risk səviyyələrinə görə prioritetləşdirilir. Müvafiq maraqlı tərəflərə şura, yüksək rəhbərlik, satınalma, əməliyyatlar, risk idarəçiliyi, uyğunluq (komplayens), hüquq, informasiya texnologiyaları, informasiya təhlükəsizliyi, insan resursları və digər tərəflər aid ola bilər.

RİSKLƏRİN İDARƏ EDİLMƏSİ

Tələblər:

Daxili auditorlar təşkilatın üçüncü tərəflərlə münasibətləri ilə bağlı risklərin idarə edilməsi fəaliyyətinin aşağıdakı aspektlərini qiymətləndirməlidirlər:

- A. Üçüncü tərəflərin və onların xidmətlərinin risk idarəetmə prosesləri standartlaşdırılmış və hərtərəflidir, müəyyən edilmiş rol və məsuliyyətləri əhatə edir və təşkilat üçün əhəmiyyətli əsas riskləri (məsələn, strateji, nüfuz, etika, əməliyyat, maliyyə, uyğunluq (komplayens),

kibertəhlükəsizlik, informasiya texnologiyaları, hüquq, davamlılıq və geosiyasi risklər) kifayət qədər nəzərə alır. Proseslərə riayət olunmasına nəzarət edilir və hər hansı kənarlaşmalar üçün düzəldici tədbirlər həyata keçirilir.

- B.** Üçüncü tərəflərlə bağlı risklər münasibətlərin həyat dövrü boyunca müəyyən edilir və mütəmadi olaraq qiymətləndirilir. Risk qiymətləndirilməsi üçüncü tərəfləri, o cümlədən zəncirin sonrakı mərhələlərindəki tərəfləri sıralamaq və prioritetləşdirmək üçün istifadə olunur. Risklərin təsirinin azaldılması üzrə tədbirlər də sıralanır və prioritetləşdirilir. Risk qiymətləndirilməsi mütəmadi olaraq nəzərdən keçirilir və yenilənir.
- C.** Risklərin təsirinin azaldılması üzrə tədbirlər sıralamaya uyğun olaraq yetərli və dəqiqdir. Risklərin təsirinin azaldılması üzrə tədbirlər mütəmadi olaraq icra edilir, nəzərdən keçirilir, təsdiqlənir, monitoring edilir, qiymətləndirilir və lazım gəldikdə tənzimlənir.
- D.** Üçüncü tərəflərlə olan münasibətlərdən yaranan məsələləri idarə etmək və zərurət yarandıqda onları yuxarı instansiyalara eskalasiya etmək üçün proseslər mövcuddur, bu da nəticələrə görə məsuliyyəti təmin edir və müqavilələrin və ya digər razılışmaların şərtlərinin yerinə yetirilmə ehtimalını artırır. Üçüncü tərəf artan narahatçılıqlara cavab vermədikdə, rəhbərlik davam edən işgüzar əlaqənin risklərini qiymətləndirmək və zərurət olduqda əlavə tədbirlər görmək, düzəlişlər tətbiq etmək və ya münasibətlərə xitam vermək üçün prosedurlara malikdir.

NƏZARƏT MEXANİZMLƏRİ

Tələblər:

Daxili auditorlar risk səviyyəsinə əsasən prioritetləşdirilmiş üçüncü tərəflər üzrə aşağıdakı nəzarət mexanizmlərini qiymətləndirməlidirlər. Dəyərləndirmə təşkilatın üçüncü tərəflərinin davamlı qiymətləndirilməsi və monitoringi üçün rəhbərliyin tətbiq etdiyi mövcud prosesləri əhatə etməlidir.

- A.** Üçüncü tərəflərin tapılması və seçilməsi üçün sənədləşdirilmiş və təsdiqlənmiş biznes əsaslandırması və ya münasibətin zəruriliyi və mahiyyətini izah edən və əsaslandırıcı digər müvafiq sənədlə gücləndirilmiş zəruri yoxlama prosesi mövcuddur.
- B.** Müqavilə formalaşdırılması və təsdiq təşkilatın üçüncü tərəf risklərinin idarə edilməsi siyasətləri və prosedurlarına uyğun olaraq həyata keçirilir və təşkilatın müvafiq şöbələri arasında əməkdaşlığı əhatə edir.
- C.** Müqavilələrin son variantı və ya yekun razılışmalar bütün müvafiq maraqlı tərəflər, o cümlədən hüquq və uyğunluq (komplayens) şöbələri tərəfindən nəzərdən keçirilərək təsdiqlənir, hər iki tərəfin səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən imzalanır və təhlükəsiz şəkildə saxlanılır. Hər bir müqavilə üzrə müqavilə meneceri və ya inzibatçısı məsuliyyət daşıyır.
- D.** Üçüncü tərəflərlə olan bütün münasibətlər üzrə dəqiq, tam və cari siyahı, məsələn, mərkəzləşdirilmiş müqavilə idarəetmə sistemi portalı istifadə edilir.
- E.** Üçüncü tərəflərin müqavilə və ya razılışmanın şərtlərini yerinə yetirməsi üçün məlumat bazası yaratmaq məqsədilə sənədləşdirilmiş münasibətlərin başlaması prosesləri müəyyən edilir və buna riayət olunur.
- F.** Üçüncü tərəflərin müqavilənin və ya razılışmanın şərtlərinə uyğun olaraq münasibətlərin həyat dövrü boyunca fəaliyyət göstərib-göstərmədiklərini və müqavilə öhdəliklərini yerinə yetirib-yetirmədiklərini qiymətləndirmək üçün davamlı monitoring prosesləri mövcuddur. Proseslərə

təqdim olunan məlumatların etibarlılığının yoxlanılması və razılışma şərtləri dəyişdikdə, mütəmadi olaraq performansın yenidən qiymətləndirilməsi daxildir.

- G. Üçüncü tərəf gözləntiləri yerinə yetirmədikdə, eləcə də izafi və ya gözlənilməz risk yaratdıqda düzəldici tədbirlərin görülməsi üçün protokollar müəyyən edilir. Protokollar hadisələrin şiddətinə görə onların eskalasiyasını, hadisədən sonrakı təhlillərin aparılmasını və hadisələrin kök səbəbinin təhlilini əhatə edir.
- H. Müqavilənin müddətinin başa çatma və yenilənmə tarixləri izlənilir və zərurət yarandıqca yenilənmə tədbirləri görülür.
- I. Müqavilə tələblərinin, o cümlədən müddət və gözləntilərin kifayət qədər nəzərə alınması məqsədilə rəsmi münasibətlərin sonlandırılması planı icra edilir və bu planın müddəalarına riayət olunur. Bu proseslər aşağıdakı məsələlərin necə yerinə yetirildiyini əhatə edir:
  - Üçüncü tərəflə münasibətlərə xitam verilməsi.
  - Zərurət yarandıqda üçüncü tərəfin əvəz edilməsi.
  - Mülkiyyət hüququnun yenidən təyin edilməsi və üçüncü tərəfin saxladığı və təşkilata aid həssas məlumatların geri qaytarılması və ya məhv edilməsi.
  - Üçüncü tərəfin sistemlərə, avadanlıqlara və obyektlərə çıxışının ləğv edilməsi.

Daxili Auditorlar İnstitutu haqqında

Daxili Auditorlar İnstitutu ("IIA"), qeyri-kommersiya təşkilatı olaraq dünyanın müxtəlif ölkələrində 265,000-dən artıq üzvünə xidmət göstərən və 200,000 nəfərdən çox şəxsə "Sertifikatlaşdırılmış Daxili Auditor" (Certified Internal Auditor®) sertifikatı təqdim etmiş, daxili auditorların beynəlxalq peşəkar assosiasiyasıdır. Əsası 1941-ci ildə qoyulmuş Daxili Auditorlar İnstitutu ("IIA"), daxili audit sahəsində standartlaşdırma, sertifikatlaşdırma, təlimlərin keçirilməsi, tədqiqatların aparılması və texniki təlimatların hazırlanması ilə bağlı fəaliyyət göstərən lider təşkilat kimi tanınır. Əlavə məlumat almaq üçün www.theiia.org internet sahifəsinə müraciət edə bilərsiniz.

Müəllif hüquqları

© 2025 Daxili Auditorlar İnstitutu ("IIA"). Bütün hüquqlar qorunur. Bu sənədi istənilən formada çoxaltmaq üçün icazənin əldə edilməsi ilə bağlı copyright@theiia.org elektron poçt ünvanı vasitəsilə əlaqə saxlamaq xahiş olunur.

Sentyabr 2025

The Institute of
Internal Auditors

Global Headquarters

The Institute of Internal Auditors
1035 Greenwood Blvd., Suite 401 Lake
Mary, FL 32746, USA
Phone: +1-407-937-1111
Fax: +1-407-937-1101

